

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ЗГАМА Антоніна Олександрівна

УДК 346.91:347.956(477)

**ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ
У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ**

**Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права
і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
БЕЛЯНЕВИЧ Олена Анатоліївна
Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва НАПрН України,
головний науковий співробітник;

кандидат юридичних наук, доцент
СТЕПАНОВА Тетяна Валеріївна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри адміністративного
і господарського права

Захист відбудеться 15 червня 2012 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 14 травня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Останнім часом динамічний розвиток господарських відносин викликає збільшення числа господарських спорів і звернень до господарських судів, незважаючи на передачу низки категорій справ адміністративним судам. На якість роботи господарських судів впливає ряд негативних факторів. Однією з гострих проблем є вдосконалення господарського процесуального законодавства у частині процесуального механізму усунення помилкових судових рішень місцевих господарських судів. Належний судовий захист учасників господарських відносин із цього погляду може здійснюватися лише за чіткого закріплення повноважень апеляційних господарських судів. У поліпшенні діяльності апеляційних судів слід вбачати головний внутрішній резерв поліпшення функціонування системи господарських судів у цілому.

У різні часи деякі аспекти апеляційного перегляду справ, в тому числі повноважень апеляційної інстанції, здебільшого у контексті цивільного процесу чи організації правоохоронних органів, знайшли висвітлення в роботах О. А. Борисової, А. С. Грицанова, В. В. Грязевої, В. С. Калмацького, В. М. Коваля, Л. Ф. Лесницької, О. А. Ломакіної, В. І. Плевако, Ю. О. Тимофєєва, Є. А. Чернушенко та ін. Але у них не повністю відображено весь спектр існуючих особливостей реалізації повноважень господарського суду апеляційної інстанції. Дослідження повноважень апеляційних господарських судів знаходиться на початковому етапі й не досягло того рівня, як у теорії цивільного процесу. Тому актуальним є науковий аналіз історичного підґрунтя виникнення й розвитку повноважень апеляційної інстанції із перегляду господарських справ, з'ясування впливу правової природи апеляційного перегляду на ці повноваження, правового становища апеляційного господарського суду через розкриття його основних елементів, а також дослідження норм, що регламентують здійснення апеляційного перегляду судових актів господарських судів та змісту повноважень апеляційних господарських судів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної програми НУ «ОЮА» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (державний реєстраційний номер 011U0006H), а також відповідно до спеціальної науково-дослідної теми кафедри господарського права і процесу НУ «ОЮА» «Дослідження механізму сталого розвитку господарського та господарсько-процесуального законодавства», у рамках яких автором досліджено питання реалізації апеляційними господарськими судами наданих їм повноважень у сфері захисту прав, свобод та інтересів учасників господарських відносин.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дослідження є визначення сутності та особливостей повноважень суду апеляційної

інстанції у господарському процесі з урахуванням необхідності удосконалення господарсько-процесуального законодавства та підвищення ефективності судового захисту суб'єктів господарювання.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

з'ясування основних елементів апеляційного перегляду, що визначають повноваження апеляційного господарського суду;

виявлення особливостей впливу апеляційних процесуальних відносин на зміст повноважень суду з апеляційного перегляду господарських справ;

виявлення специфічних властивостей повноважень господарського суду з апеляційного перегляду господарських справ в українському судочинстві;

критичне осмислення іноземного досвіду у визначенні повноважень судових органів апеляційної інстанції з розгляду господарських (комерційних, торговельних) справ;

визначення елементів правового становища господарського суду апеляційної інстанції шляхом з'ясування функцій та завдань, що стоять перед апеляційними господарськими судами, сутності повноважень, компетенції, правосуб'єктності й юрисдикції;

встановлення критеріїв, що розкривають зміст повноважень апеляційного господарського суду та проведення класифікації цих повноважень;

з'ясування напрямів розвитку та удосконалення повноважень господарського суду з апеляційного перегляду у господарському процесі.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю апеляційного господарського суду зі здійснення правосуддя у господарських справах.

Предметом дослідження виступають повноваження апеляційного господарського суду, що реалізуються ним у зв'язку з переглядом судових актів господарського суду першої інстанції в апеляційному порядку.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонауковий діалектичний метод та інші прийоми пізнання: аналіз, синтез, порівняння. У процесі дослідження застосовувалися: історико-правовий метод – для дослідження формування законодавства про повноваження апеляційних господарських судів з перегляду господарських справ, для аналізу поглядів науковців щодо поняття й сутності апеляції, апеляційного провадження та їх ознак; порівняльно-правовий метод – для співставлення національного та зарубіжного процесуального законодавства, що регламентують повноваження вітчизняних та зарубіжних судових органів апеляційної інстанції з розгляду господарських (комерційних, торговельних) справ. Формально-логічний та системно-структурний метод застосовувався при визначенні класифікації повноважень апеляційних господарських судів та критеріїв по кожній із груп. За допомогою методу

моделювання було сформульовано комплекс пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення й оптимізації чинного законодавства у сфері реалізації повноважень господарськими судами апеляційної інстанції.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів в області господарського, цивільного й адміністративного процесів, серед яких роботи Т. Є. Абової, С. Н. Абрамова, І. Г. Арсенова, В. Е. Беляневич, О. А. Беляневич, В. І. Бутенка, С. В. Васильєва, Є. В. Васьковського, К. В. Гусарова, І. Є. Енгельмана, Г. А. Жиліна, К. І. Комісарова, О. А. Ломакіної, Д. Д. Луспеника, К. І. Малишева, Є. А. Нефедьєва, І. Г. Побірченка, І. О. Подвального, О. П. Подцерковного, Д. М. Притики, А. К. Ріхтера, Т. В. Степанової, Ю. А. Тимофєєва, М. С. Шакарян, Р. В. Шакірьянова, П. І. Шевчука, В. В. Яркова та ін.

Нормативну основу дослідження склали: законодавство України, міжнародно-правові документи, законодавство іноземних держав (Великої Британії, Білорусії, Російської Федерації, Франції, Німеччини та ін.). *Емпіричну основу* дослідження склали статистичні дані Вищого господарського суду України, практика діяльності господарських судів.

Наукова новизна роботи. Дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням повноважень суду апеляційної інстанції в господарському процесі, в якому визначено особливість змісту та порядку реалізації повноважень суду апеляційної інстанції з перегляду судових актів. Наукову новизну становлять такі основні положення:

уперше:

обґрунтовано системоутворююче значення положень господарського процесуального законодавства щодо повноважень апеляційної інстанції у механізмі апеляційного перегляду господарських справ, що полягає в пристосуванні відповідних процедур до наданих процесуальним законом прав суду апеляційної інстанції забезпечувати набуття чинності законним і обґрунтованим судовим рішенням, усувати судові помилки у процесі правозастосування та утворювати суспільний господарський порядок в економічних відносинах;

обґрунтовано необхідність поглиблення спеціальних повноважень апеляційних господарських судів, що визначають оперативність та економічну спеціалізацію розгляду справ та полягають у можливості переглянути в апеляційному порядку рішення чи ухвали без зайвих формальностей у найкоротші строки шляхом залучення суддів з відповідною спеціальною підготовкою;

окреслено етапи розвитку системи апеляційного перегляду господарських справ та відповідних повноважень шляхом виділення 3 основних періодів з встановленням особливостей кожного з них: період Литовського князівства, Російської та Австрійської імперій (кінець XV ст. – до 1917 р.); період радянської влади (1917–1991рр); сучасний період (1991 р. – донині);

удосконалено підходи до:

визначення апеляційних процесуальних відносин як самостійної динамічної системи господарських процесуальних відносин, що виникають на основі фактичного складу між господарським судом апеляційної інстанції і особами, що беруть участь у справі, а також особами, які не брали участі у справі, але господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки, з приводу перевірки законності і обґрунтованості рішень і ухвал суду першої інстанції шляхом повторного розгляду справи по суті;

гармонізації моделі повноважень апеляційних господарських судів як спеціалізованих судових інстанцій, що передбачає оптимізацію таких їх складових як розширення повноважень апеляційного господарського суду в частині надання права залишати апеляційну скаргу без руху, застосовувати засоби відповідальності у господарському процесі, засоби примирення, зустрічне забезпечення позову, так і звуження повноважень при апеляційному перегляді справи в порядку письмового провадження та відмові сторін від права на апеляційне оскарження;

з'ясування співвідношення повноважень апеляційних господарських судів та інших учасників господарського процесу, що виявляє непропорційність певних дискретних повноважень, зумовлює зловживання процесуальними правами зацікавленими особами, наприклад, при подачі ними додаткових доказів до господарського суду апеляційної інстанції чи наявності можливості в останнього виходити за межі доводів апеляційної скарги;

звуження повноважень апеляційного господарського суду шляхом обмеження його права виходити за межі доводів апеляційної скарги за виключенням випадків, коли під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, що дасть змогу перенести центр вирішення конфлікту на рівень першої інстанції, враховуючи, зокрема, досвід Великої Британії;

набули подальшого розвитку:

характеристика повноважень господарського суду з апеляційного перегляду господарських справ, яким визнано притаманними: реалізація в межах правової форми і в процесі їх правового регулювання; наділення ними окремої ланки господарських судів; пов'язаність із суб'єктним складом та предметом апеляційного перегляду господарських справ; використання на підставі процесуальної юридичної форми;

класифікація повноважень господарського суду апеляційної інстанції шляхом виділення додаткових критеріїв кожної з груп повноважень: предметних, функціональних чи функціонально-предметних, які дозволяють охарактеризувати найважливіші повноваження апеляційного господарського суду із погляду їх відповідності поставленим перед ним завданням;

напрями вдосконалення законодавства щодо повноважень апеляційних господарських судів із погляду раціонального співвідношення повноважень та завдань, що стоять перед цією ланкою господарських судів, зокрема,

шляхом запровадження одноособового розгляду справи при вирішенні питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, розгляд всієї справи за наявності згоди сторін тощо;

пропозиції щодо виділення з-поміж загальних повноважень апеляційного господарського суду повноважень в умовах письмового провадження, що потребує запровадження у законодавство та передбачає наділення господарського суду апеляційної інстанції спеціальними правами щодо спрощеного перегляду справ за вимогами, предметом яких є вексельні або чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимоги на підставі визнаної претензії позивача, та в інших випадках, коли вимога має ознаки безспірності чи може ґрунтуватися винятково на письмових доказах, що дасть змогу шляхом змін до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) запровадити інститут свідків як засіб доказування у господарський процес без утворення умов для затягування розгляду господарських справ.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в правотворчій діяльності для вдосконалення господарського процесуального законодавства; при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних розробок для студентів та аспірантів; у правозастосовній практиці. Положення дисертації використані у навчальному процесі Міжнародного гуманітарного університету при викладанні дисципліни «Господарське процесуальне право».

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія», на звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу та молодих науковців вищої юридичної школи (Одеса, квітень 2006 р.; Одеса, березень 2007 р.; Одеса, березень 2008 р.; Одеса, квітень 2009 р.; Одеса, травень 2010 р.); на міжнародній інтернет-конференції «Забезпечення реалізації прав людини» (Тернопіль, жовтень 2007 р.); на міжнародних науково-практичних конференціях: «Шості осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, жовтень 2007 р.); «Правове життя сучасної України» (Одеса, квітень 2012 р.).

Публікації. Основні наукові положення дисертаційного дослідження відображені в 6 статтях, 5 з яких опубліковано у фахових виданнях, та у 8 опублікованих тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з яких 194 сторінки – основний текст, список використаних джерел містить 239 найменувань та розташований на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, методологію, емпіричну та теоретичну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано інформацію про апробацію результатів дослідження та кількість публікацій за темою дисертації.

Перший розділ «Загальна характеристика повноважень апеляційних господарських судів у господарському процесі» складається з трьох підрозділів, в яких аналізується історичний розвиток повноважень апеляційних господарських судів, правова природа цих повноважень та досліджуються повноваження судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торговельні) справи, у зарубіжних країнах.

У підрозділі 1.1 *«Історичне підґрунтя виникнення й розвитку повноважень апеляційних господарських судів із перегляду господарських справ»* встановлено, що поява апеляційних господарських судів в системі господарських судів була цілком закономірною. Дослідження повноважень апеляційної інстанції на різних етапах розвитку апеляційного перегляду свідчить, що намітилася тенденція до розширення кола цих повноважень у зв'язку з потребами учасників судового процесу в належному судовому захисті. Згодом суд апеляційної інстанції отримав право не лише встановлювати, чи правильним є рішення нижчого суду, але й безпосередньо впливати на матеріальні правовідносини шляхом повторного розгляду справи по суті. Зроблено висновок про наявність певної модернізації у змісті та обсязі повноважень суду апеляційної інстанції. Ці зміни пов'язані із закріпленням чіткої інстанційності органів судової влади в межах тієї чи іншої системи судочинства та формулюванням його кінцевої мети.

Визначено, що до розвитку повноважень апеляційних господарських судів в історичному аспекті доречно застосувати умовну періодизацію: 1 період (кінець XV ст. – до 1917 р.): часи Литовського князівства, Російської та Австрійської імперій, який складається з чотирьох етапів. Для цього періоду характерним було запровадження апеляційного перегляду як інституту оскарження судових рішень; закріплення інстанційності судової системи; визначення повноважень апеляційної інстанції у залежності від завдань, що поставлені перед нею. 2 період: 1917–1991 рр. – період радянської влади – пов'язаний з ліквідацією судів, що вирішували торговельні спори, у т.ч. апеляційних судів, а оскарження рішень допускалося лише в порядку нагляду вищими органами. У цьому періоді доречно виділити три основні етапи. 3 період: 1991 р. – до нині – сучасний період, який складається з трьох етапів. З'ясовано, що лише у 2001 р. апеляційні господарські суди були виокремлені як самостійна ланка в системі господарських судів України і створені передумови

для запровадження інституту апеляційного перегляду судових актів у господарському процесі.

Підрозділ 1.2 «Вплив правової природи апеляційного перегляду господарських справ на повноваження апеляційних господарських судів» містить аналіз правової природи апеляційного перегляду та визначається її вплив на повноваження апеляційних господарських судів.

Повноваження апеляційної інстанції визнані основою апеляційного процесу, який не може відбуватися без взаємодії його елементів. Апеляція складає зміст цих прав та обов'язків і є комплексним правовим явищем. Запропоновано розглядати апеляцію у широкому розумінні як форму оскарження судових актів суду першої інстанції; процедуру перегляду судових актів суду першої інстанції; стадію господарського процесу; судову інстанцію.

Обґрунтовано вплив особливостей апеляційних процесуальних відносин на зміст повноважень суду з апеляційного перегляду господарських справ. Визначено, що апеляційним процесуальним відносинам властиві такі ознаки: 1) ці відносини мають виключно правовий характер; 2) основним методом їх регулювання є імперативність; 3) обов'язковим суб'єктом цих відносин є суд; 4) передумовою їх виникнення є наявність рішення суду першої інстанції; 5) визначено коло суб'єктів, що мають право на апеляційне оскарження; 6) специфічний об'єкт апеляційних процесуальних відносин. Тому запропоновано визначати апеляційні процесуальні відносини як самостійну динамічну систему господарських процесуальних відносин, що виникають на основі фактичного складу між господарським судом апеляційної інстанції та особами, які беруть участь у справі, а також особами, які не брали участі у справі, але господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки, з приводу перевірки законності і обґрунтованості рішень і ухвал суду першої інстанції шляхом повторного розгляду справи по суті.

З'ясування сутності апеляції, апеляційного провадження, апеляційних процесуальних відносин дозволило визначити основні властивості, що характеризують повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі. Ці повноваження: реалізуються в межах правової форми і в процесі їх правового регулювання; ними наділяється окрема ланка господарських судів; пов'язані із суб'єктним складом та предметом апеляційного перегляду; використовуються на підставі процесуальної юридичної форми.

У підрозділі 1.3 «Повноваження судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи в зарубіжних країнах» проведено огляд господарсько-процесуального законодавства ряду європейських країн (Велика Британія, Німеччина, Франція), а також пострадянських країн.

Встановлено, що повноваження з апеляційного перегляду господарських справ мають судові органи європейських та пострадянських країн.

Але єдиний підхід до визначення повноважень апеляційної інстанції не вироблений, оскільки кожна держава у цьому питанні враховує свої історичні надбання та економічні можливості й прерогативи. Разом з тим заслуговують на увагу заходи, що відповідають потребам оперативності й економічній спеціалізації розгляду господарських справ, серед яких залучення у якості суддів спеціалістів у певній сфері господарської діяльності та введення спрощеного і прискореного судочинства. Відмінності в обсязі повноважень судів апеляційної інстанції визначаються видом апеляції.

Другий розділ «Види повноважень апеляційного господарського суду» складається із трьох підрозділів, які присвячено розгляду основних елементів правового становища апеляційних господарських судів та видам повноважень, якими вони наділяються.

У підрозділі 2.1 «Поняття та правові засади повноважень апеляційного господарського суду» встановлено, що апеляційний господарський суд є суб'єктом самостійної відокремленої процесуальної діяльності. Його правове становище визначається функціями, завданнями, повноваженнями та іншими елементами, взаємопов'язаними між собою, але цілком самостійними.

Основне завдання, що стоїть перед господарськими судами апеляційної інстанції, полягає у перегляді справи по суті шляхом перевірки законності та обґрунтованості оскаржуваного судового акту. Їх основною функцією є повторний розгляд справи для усунення за наявності судової помилки, зробленої судом першої інстанції. При цьому існують й факультативні завдання та функції апеляційних господарських судів.

Апеляційний господарський суд є особливим учасником апеляційних процесуальних відносин, оскільки він виступає носієм державної влади у сфері правосуддя, і наділяється при цьому правами та обов'язками. Для визначення повноважень апеляційної інстанції слід спочатку з'ясувати такі категорії як компетенція, юрисдикція. Поняття компетенції судового органу слід вважати більш загальним щодо його повноважень (суд здійснює свою діяльність, реалізуючи свої повноваження, а компетенція є предметом цієї діяльності). Компетенцією господарського суду апеляційної інстанції є сукупність його прав та обов'язків щодо перегляду рішень місцевого господарського суду, що не набрали законної сили, та ухвал у порядку апеляції, які реалізуються в його повноваженнях шляхом вчинення різноманітних процесуальних дій. Повноваження господарського суду апеляційної інстанції пов'язані ще з таким поняттям як юрисдикція, що є компетенцією апеляційного господарського суду щодо здійснення визначених законом процесуальних дій з перегляду рішення господарського суду першої інстанції, що не набрало законної сили, та його ухвал в апеляційному порядку, для чого він і наділяється відповідними повноваженнями. Пропонується під повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції розуміти сукупність прав та обов'язків, спрямованих

на здійснення певних процесуальних дій у межах закону щодо поданої апеляційної скарги на рішення господарського суду першої інстанції, що не набрало законної сили, чи його ухвалу.

Обґрунтовано, що для характеристики найбільш важливих повноважень апеляційного господарського суду з погляду їх відповідності завданням, що поставлені перед ним, слід провести класифікацію з поділом на предметні, функціональні, функціонально-предметні повноваження та інші повноваження.

У *підрозділі 2.2 «Предметні повноваження апеляційного господарського суду»* характеризуються повноваження, пов'язані з об'єктом перегляду – рішеннями місцевого господарського суду, що не набрали законної сили, та його ухвалами.

Зміст предметних повноважень апеляційного господарського суду залежить від норм процесуального законодавства, що визначають об'єкт, суб'єкт апеляційного оскарження та дотримання строків і порядку подачі апеляційної скарги.

Обґрунтовано, що отримання кінцевого результату по справі не може бути безмежно довгим, тому пропонується передбачити, що поновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги є можливим протягом шести місяців з дня прийняття судового акту місцевим господарським судом, а для скарг, поданих в інтересах осіб, які не брали участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки – протягом шести місяців з моменту, коли ці особи дізналися або не могли не дізнатися про прийнятий судовий акт.

Запропоновано розширити предметні повноваження апеляційного господарського суду щодо залишення апеляційної скарги без руху та у частині внесення до існуючих підстав повернення апеляційної скарги ще й таких, як апеляційна скарга подана на ухвалу місцевого господарського суду, яку не може бути оскаржено в апеляційному порядку відповідно до статті 106 ГПК; апеляційна скарга подана після ухвалення апеляційною інстанцією рішення зі справи.

У *підрозділі 2.3 «Функціональні повноваження апеляційного господарського суду»* встановлено, що функціональні повноваження апеляційного господарського суду не зв'язані межами перегляду. Обґрунтована позиція, що господарський суд апеляційної інстанції не повинен виходити за межі доводів апеляційної скарги, крім випадків незаконності оскаржуваного судового акту з метою належного захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання згідно з приписами закону. При перевірці правильності встановлення фактичних обставин справи повноваження апеляційної інстанції щодо виходу за межі доводів такої скарги слід обмежити.

Визначено, які дії має провести апеляційний господарський суд з метою перевірки оскаржуваного судового акту на його відповідність принципам законності та обґрунтованості. З'ясовано, що в ГПК не

проводиться розмежування понять «додатково подані докази» і «матеріали подані додатково», хоча не всі матеріали відносяться до числа доказів.

Виявлено, оскільки апеляційна інстанція в господарському процесі наділена правом встановлювати нові обставини на підставі наявних та додатково поданих доказів, може скластися ситуація, коли неправильно було б визнати рішення місцевого господарського суду необґрунтованим, за умови що цей суд виносив рішення на підставі тих доказів, що були в матеріалах справи. Тому запропоновано серед підстав для скасування та зміни рішення місцевого господарського суду визначити й таку підставу, як невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи, встановлених апеляційним господарським судом на підставі наявних і додатково поданих доказів та матеріалів.

Проведення в апеляційній інстанції, що розглядає апеляційну скаргу по суті, не закінчується без застосування повноважень, які можна поділити на дві групи: які пов'язані зі скасуванням оскаржуваного судового акту, і які не пов'язані з його скасуванням. Господарський суд апеляційної інстанції застосовує те чи інше повноваження з названих груп у залежності від того, чи зроблена судом першої інстанції помилка, пов'язана з правовою чи з фактичною стороною підстав рішення.

Підставами для скасування рішення господарського суду першої інстанції є порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права, що свідчить про незаконність рішення. Визначено, що в ГПК відсутні указівки про форми неправильного застосування норм матеріального права. Пропонується порушення норм матеріального права вбачати у неправильному його тлумаченні, а неправильне застосування – у незастосуванні належної або застосуванні неналежної норми закону та застосування закону до неіснуючих між сторонами правовідносин.

У *підрозділі 2.3 «Функціонально-предметні та інші повноваження апеляційного господарського суду»* визначається, що оскаржуваний судовий акт господарського суду підлягає скасуванню в апеляційному порядку з припиненням провадження у справі або із залишенням позову без розгляду з підстав, передбачених ст.ст. 80, 81 ГПК, у зв'язку з чим апеляційний господарський суд реалізує функціонально-предметні повноваження.

Підстави скасування судових актів із припиненням провадження у справі доцільно об'єднати у дві групи: до першої групи слід віднести підстави у зв'язку з відсутністю у позивача права на судовий захист у конкретному спірному правовідношенні у господарському суді, до другої – підстави у зв'язку з відсутністю волевиявлення сторін. Друга група зазначених повноважень пов'язана з диспозитивним характером матеріальних прав сторін у господарському процесу, оскільки сторони мають право самостійно розпоряджатися предметом спору, за умови дотримання ч. 6 ст. 22 ГПК.

З'ясовано, що на відміну від Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) та Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) ГПК не

визначає повноважень апеляційного господарського суду щодо затвердження мирової угоди і прийняття відмови від позову. Автором відстоюється позиція про необхідність наділення апеляційного господарського суду правом застосовувати засоби примирення у господарському процесі.

Аргументується доречність доповнення положень ГПК у частині надання господарським судам повноважень щодо залишення позову без розгляду з підстав, коли позивач подав заяву про залишення позову без розгляду та якщо провадження у справі порушено за позовною заявою, поданою без додержання вимог щодо надсилання відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів, сплати судового збору у встановленому порядку й розмірі.

Встановлено, що господарський суд апеляційної інстанції уповноважений застосовувати й інші повноваження, які не належать ні до предметних, ні до функціональних чи змішаних повноважень, зокрема: повноваження щодо забезпечення позову, повноваження щодо відкладення розгляду справи та оголошення перерви в засіданні, винесення окремої ухвали та інші. При цьому існує ще одна група повноважень, закріплена Законом України «Про судоустрій і статус суддів», які доречно об'єднати під назвою позапроцесуальні (аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики та надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства).

Третій розділ «Перспективи розвитку повноважень апеляційних господарських судів у господарському процесі» складається з двох підрозділів, присвячених розгляду найбільш перспективних напрямів розвитку повноважень апеляційних господарських судів.

У підрозділі 3.1 «Основні тенденції й проблеми розвитку повноважень апеляційних господарських судів у господарському процесі» наголошується, що проблеми розвитку повноважень господарських судів апеляційної інстанції певною мірою викликані непослідовністю їх правової регламентації та невідповідністю економічним реаліям сьогодення.

Доведено необхідність розширення повноважень апеляційних господарських судів шляхом надання їм права застосовувати зустрічне забезпечення позову з усіма наслідками такого забезпечення (йдеться про відмову у забезпеченні позову чи його скасування, можливість відкриття депозитного рахунку для зарахування внесеної застави відповідачем); вживати засоби відповідальності при зловживанні процесуальними правами учасниками процесу, примирення сторін тощо.

Виявлено, що сучасному господарському судочинству не вистачає процедур, спрямованих на оперативне вирішення спору. Тому потребує запровадження апеляційного перегляду оскаржуваних судових актів в порядку письмового провадження справ за вимогами, предметом яких є вексельні або чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимогами, які були визнані відповіддю на претензію позивача та в інших випадках, коли йдеться про

безспірну заборгованість, з відповідним закріпленням за апеляційними господарськими судами необхідних для цього повноважень, що дозволить запровадити інститут свідків як засіб доказування у господарський процес без зайвого затягування розгляду справ.

На прикладі Німеччини доведено доцільність одноособового перегляду справ в апеляційному порядку у випадках, коли справа є нескладною (наприклад, справи про стягнення з суб'єктів господарювання сум штрафів та пені), справи у спорах в межах суми коштів, яка не покриває витрат держави на здійснення правосуддя в апеляційній інстанції (наприклад, спори до двох мінімальних розмірів заробітної плати) та одноособового вирішення питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, відповідно до існуючих норм у ЦПК і КАС. Обґрунтовується, що альтернативою цій пропозиції може стати передача частини повноважень апеляційної інстанції місцевому господарському суду у питанні перевірки права на апеляційне оскарження не лише ухвал, як це передбачено чинним ГПК, але й рішень судів першої інстанції, що дозволить запобігти зловживанню процесуальними правами учасниками господарського процесу, наприклад, у випадках коли апеляційну скаргу подано особою, яка не має права її подавати, або на процесуальний документ, який не ухвалювався та відсутній у справі, або на рішення чи ухвалу місцевого господарського суду, яку вже було переглянуто в апеляційному (касаційному) порядку.

З'ясовано, що в ряді зарубіжних країн існують обмеження в реалізації права на апеляційне оскарження за майновим цензом. Враховуючи економічну ситуацію в нашій державі, такий підхід буде недоречним на даному етапі. Але апеляційним господарським судам слід надати право на відмову в порушенні апеляційного провадження, якщо сторони при вирішенні справи в суді першої інстанції свідомо відмовилися від такого перегляду, що засвідчено в їх заявах.

Пропонується позбавити апеляційний господарський суд права здійснювати апеляційний перегляд за особливо значимими справами, що потребують негайного вирішення та впливають на економічну безпеку держави, оскільки при цьому ці справи будуть вирішуватися Вищим господарським судом України за першою інстанцією з можливістю оскарження у порядку виняткових обставин Верховним Судом України.

У підрозділі 3.2 «Актуальні питання уніфікації норм господарського, цивільного й адміністративного процесуального законодавств, що регулюють повноваження судових органів із апеляційного перегляду судових актів» визначається, що одним із напрямків удосконалення процесуального законодавства є уніфікація його норм, яка поділяється на внутрішню і зовнішню. Об'єктами внутрішньої уніфікації є відповідні норми ГПК, ЦПК та КАС, і полягає вона у приведенні норм, що визначають апеляційний перегляд, до певної однотипності. У силу специфіки господарських спорів слід раціонально підходити до запровадження певних

інститутів, характерних для цивільного та адміністративного судочинства, у господарський процес. Так, стадія підготовчого засідання під час апеляційного перегляду має бути факультативною для господарського судочинства.

Потреба у зовнішній уніфікації викликана ратифікацією України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». У зв'язку з цим виявилися певні невідповідності норм національного процесуального законодавства нормам вищезазначеної Конвенції. Зокрема, йдеться про положення процесуальних кодексів в частині визначення тих ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від судового рішення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, яке полягало у визначенні сутності та особливостей повноважень суду апеляційної інстанції у господарському процесі, напрямів їх системного удосконалення із урахуванням зарубіжного досвіду.

Підсумком дослідження стали такі основні висновки:

1. Положення господарського процесуального законодавства щодо повноважень апеляційної інстанції мають системоутворююче значення у механізмі апеляційного перегляду господарських справ, що полягає в пристосуванні відповідних процедур до наданих процесуальним законом прав суду апеляційної інстанції забезпечувати набуття чинності законним і обґрунтованим судовим рішенням, усувати судові помилки у процесі правозастосування та утверджувати суспільний господарський порядок в економічних відносинах.

2. Необхідно поглиблювати спеціалізацію повноважень апеляційних господарських судів, що визначають оперативність та економічну спеціалізацію розгляду справ та полягають у можливості переглянути в апеляційному порядку рішення чи ухвали без зайвих формальностей у найкоротші строки шляхом залучення суддів з відповідною спеціальною підготовкою.

3. Періодизація повноважень апеляційних господарських судів із перегляду господарських справ доводить, що в ході історичного розвитку інституту апеляційного перегляду відбувалася модернізація у змісті та обсязі повноважень суду апеляційної інстанції шляхом закріплення чіткої інстанційності органів судової влади в межах системи господарського судочинства.

4. Порівняльний аналіз повноважень судових органів апеляційної інстанції зарубіжних країн засвідчує відсутність єдиного підходу в організації процесу апеляційного перегляду в цілому, так і у визначенні повноважень апеляційної інстанції безпосередньо. Зарубіжне процесуальне

законодавство послідовно визначає відповідні повноваження, що відповідають потребам оперативності та економічній спеціалізації розгляду господарських справ.

5. Доречно розглядати повноваження суду апеляційної інстанції в господарському процесі, згрупувавши їх у предметні, функціональні, функціонально-предметні повноваження. При цьому кожна з названих груп має свої критерії поділу. З'ясовано, що апеляційний господарський суд наділений також іншими повноваженнями, наприклад, щодо винесення окремої ухвали, забезпечення позову й групою позапроцесуальних прав.

6. Необхідною є гармонізація моделі повноважень апеляційних господарських судів у напрямі як розширення кола цих повноважень (наприклад, в частині надання права залишення апеляційної скарги без руху, застосування засобів відповідальності та засобів примирення у господарському процесі, застосування зустрічного забезпечення позову), так і їх звуження (наприклад, при апеляційному перегляді справи в порядку письмового провадження, забороні виходити за межі доводів апеляційної скарги, крім випадків передбачених процесуальним законом, позбавленні права переглядати в апеляційному порядку справи, вирішені Вищим господарським судом у першій інстанції та у випадку відмови сторін від права на апеляційне оскарження).

7. Доцільним є запровадження одноособового розгляду справ при вирішенні питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, при розгляді нескладних справ чи справ, позовні вимоги за якими є незначними, розгляд всієї справи за наявності згоди сторін.

8. Пропонується запровадити інститут письмового провадження та у зв'язку з цим наділити господарський суд апеляційної інстанції спеціальними правами щодо спрощеного перегляду справ за вимогами, предметом яких є вексельні або чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимоги на підставі визнаної претензії позивача та в інших випадках, коли вимога має ознаки безспірності чи може ґрунтуватися винятково на письмових доказах.

9. У зв'язку з необхідністю створення дієвого механізму реалізації апеляційними господарськими судами своїх повноважень пропонується внести такі зміни до ГПК:

у частині 1 статті 81 ГПК розширити перелік підстав залишення позову без розгляду;

унести зміни до частини 1 статті 93 ГПК, доповнивши її положеннями щодо встановлення граничного терміну відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги;

у частині 1 статті 97 ГПК розширити повноваження апеляційного господарського суду щодо підстав повернення апеляційної скарги;

доповнити ГПК України статтею 97-1, якою уповноважити апеляційні господарські суди залишати апеляційну скаргу без руху у випадках, коли апеляційна скарга не відповідає вимогам статті 94 ГПК;

унести зміни до частини 1 статті 98 ГПК України, надавши повноваження вирішувати питання про прийняття апеляційної скарги до провадження судді-доповідачу;

доповнити ГПК України статтею 100-1, якою надати право апеляційному господарському суду приймати відмову позивача від позову, а також затверджувати мирову угоду сторін;

у частині 1 статті 101 ГПК закріпити право апеляційного господарського суду приймати не лише додатково подані докази, але й матеріали. Також пропонується внести зміни до частини 2 цієї ж статті, відповідно до яких обмежити повноваження апеляційного господарського суду доводами апеляційної скарги, крім випадків, передбачених законом;

доповнити частину 1 статті 104 ГПК, передбачивши, що підставою для скасування або зміни рішення місцевого господарського суду є також невідповідність висновків, викладених у рішенні останнього, обставинам справи, встановлених апеляційним господарським судом на підставі наявних і додатково поданих доказів та матеріалів;

передбачити у ч. 1 ст. 106 вичерпний перелік, ухвал, які не можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Згама А. О. Про строки апеляційного оскарження в господарському процесі / А. О. Згама // Судова апеляція. – 2007. – № 3 (8). – С. 94-100.

2. Згама А. О. Деякі аспекти порядку здійснення права на апеляційне оскарження в господарському процесі / А. О. Згама // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Вип. 38. – С. 437-442.

3. Згама А. О. Правова природа повноважень суду апеляційної інстанції в господарському процесі / А. О. Згама // Митна справа (Митний комплект): Митні правила. – 2011. – № 4. Ч. 2. – С. 335-340.

4. Згама А. О. Повноваження суду апеляційної інстанції щодо перевірки законності та обґрунтованості судових актів у господарському процесі / А. О. Згама // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 5. – С. 153-159.

5. Згама А. О. Повноваження судових органів апеляційної інстанції в зарубіжних країнах / А. О. Згама // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – Вип. 61. – С. 568-575.

6. Згама А. О. Актуальні питання уніфікації норм господарського, цивільного й адміністративного процесуального законодавств, що регулюють апеляційний перегляд судових актів / А. О. Згама // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – Вип. 1. – С. 100-104.

7. Згама А. О. Становлення і розвиток апеляційної інстанції в господарському судочинстві / А. О. Згама // Матеріали I звітної наук.-практ. конф. проф.-викл. складу та молодих науковців вищої юрид. школи, квітень 2006 р., м. Одеса. – О., 2006. – С. 13-17.

8. Згама А. О. Апеляція в господарському судочинстві: поняття і види / А. О. Згама // Матеріали II звітної наук.-практ. конф. проф.-викл. складу та молодих науковців вищої юрид. школи, березень 2007 р., м. Одеса. – О., 2007. – С. 77-81.

9. Згама А. О. До питання про подання додаткових доказів до апеляційного господарського суду / А. О. Згама // Забезпечення реалізації прав людини : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 1 жовтня 2007 р. – Тернопіль, 2007. – С. 59-60.

10. Згама А. О. Про процесуальні відносини в господарському суді апеляційної інстанції / А. О. Згама // Шості осінні юридичні читання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, 26-27 жовтня 2007 р., м. Хмельницький. – Хмельницький, 2007. – С. 93-95.

11. Згама А. О. Суб'єкти права на апеляційне оскарження в господарському судочинстві / А. О. Згама // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку права в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 грудня 2007 р., м. Одеса. – О., 2007. – С. 200-202.

12. Згама А. О. Про колегіальний розгляд справ у господарському суді апеляційної інстанції / А. О. Згама // Матеріали III звітної наук.-практ. конф. проф.-викл. складу та молодих науковців вищої юрид. школи, 28 березня 2008 р., м. Одеса. – О., 2008. – С. 81-82.

13. Згама А. О. Завдання, цілі та функції апеляційних господарських судів / А. О. Згама // Правовий розвиток України у сучасному світі : тези наукових робіт учасників V наук.-практ. конф. проф.-викл. складу, 13-14 травня 2010 р., м. Одеса. – О., 2010. – С. 121-122.

14. Згама А. О. Про повноваження апеляційного господарського суду і право сторін на укладення мирової угоди на стадії апеляційного перегляду / А. О. Згама // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу, 20-21 квітня 2012 р., м. Одеса. – О., 2012. – Т. 3. – С. 277-278.

АНОТАЦІЯ

Згама А.О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2012.

Дисертація присвячена дослідженню повноважень суду апеляційної інстанції у господарському процесі. У роботі здійснено комплексне наукове

дослідження понять «апеляція», «апеляційні процесуальні відносини», визначено специфічні властивості повноважень господарського суду апеляційної інстанції. Проаналізовано зарубіжний досвід щодо визначення повноважень судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи.

Досліджено елементи правового становища апеляційного господарського суду, такі як повноваження, компетенція, юрисдикція, функції та завдання, що стоять перед цим судом при реалізації цих повноважень. Розглянуто повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі, згрупувавши їх у предметні, функціональні, функціонально-предметні та інші повноваження.

Особливу увагу приділено тенденціям та проблемам розвитку повноважень апеляційних господарських судів у господарському процесі. Унесено пропозиції щодо гармонізації повноважень апеляційних господарських судів у напрямку як розширення кола цих повноважень, так і в деяких випадках їх звуження чи лише уточнення.

Ключові слова: господарський процес, господарське процесуальне законодавство, господарський суд, апеляційна інстанція, апеляційний господарський суд, апеляція, повноваження, компетенція.

АННОТАЦИЯ

Згана А.А. Полномочия суда апелляционной инстанции в хозяйственном процессе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2012.

В диссертации на основе изучения теоретического и практического материала, положений отечественного и зарубежного хозяйственного процессуального законодательства проводится исследование полномочий хозяйственного суда апелляционной инстанции.

Автором предложено определение понятий «апелляция», «апелляционные процессуальные отношения», а также категорий «полномочия», «компетенция», «юрисдикция» применительно к апелляционному хозяйственному суду, определены его функции и задачи, поставленные перед ним. Определяются характерные свойства полномочий хозяйственного суда по апелляционному пересмотру хозяйственных дел.

Проанализирован зарубежный опыт в вопросе определения и реализации полномочий судебных органов апелляционной инстанции, которые рассматривают хозяйственные (коммерческие, торговые) дела, в связи с чем сделан вывод о необходимости учета экономической специализации рассмотрения хозяйственного дела и оперативного

возобновления нарушенных или оспариваемых прав и интересов участников хозяйственных правоотношений.

Предложено исследовать полномочия апелляционных хозяйственных судов, сгруппировав их в предметные, функциональные, функционально-предметные и иные полномочия. При этом предметные полномочия характеризуются по таким критериям, как: полномочия по объекту апелляционного пересмотра; полномочия по субъекту апелляционного пересмотра; полномочия по порядку реализации права на апелляционное обжалование. Функциональные права и обязательства составляют полномочия в отношении проверки правильности решений и определений суда первой инстанции; полномочия, которые определяют дальнейшую судьбу обжалуемого судебного акта. Последнюю группу полномочий предлагается рассматривать как полномочия, связанные с отменой судебного акта, и те, которые не связаны с его отменой. При этом определено, что апелляционный хозяйственный суд наделен и другими полномочиями, которые не подпадают под вышеупомянутый критерий их деления (например, вынесение частного определения, обеспечение иска, а также группа внепроцессуальных полномочий).

В диссертации разрабатываются научно обоснованные предложения по усовершенствованию хозяйственного процессуального законодательства, регламентирующего полномочия апелляционных хозяйственных судов. В частности, рассматриваются вопросы о расширении круга полномочий (например, в части предоставления права оставлять апелляционную жалобу без движения, применения мер ответственности и мер примирения в хозяйственном процессе, применения встречного обеспечения иска) и их сокращения (например, при апелляционном пересмотре дел в порядке письменного производства, запрете выходить за границы доводов апелляционной жалобы, кроме случаев предусмотренных процессуальным законом, лишении права пересматривать в апелляционном порядке дела, решенные Высшим хозяйственным судом по первой инстанции, а также в случае отказа сторон от права на апелляционное обжалование).

Ключевые слова: хозяйственный процесс, хозяйственное процессуальное законодательство, хозяйственный суд, апелляционная инстанция, апелляционный хозяйственный суд, апелляция, полномочия, компетенция.

SUMMARY

Zgama A.A. Powers of Courts of Appeal in Commercial Proceeding.
– Manuscript.

Thesis for a degree of the Candidate of Law by specialty 12.00.04 – Economic Law; Economic-Procedural Law. – National University “Odessa Academy of Law”. – Odessa, 2012.

The thesis devoted to the powers of the Courts of Appeal in commercial proceeding. Complex scientific research of concepts of appeal, and appellate judicial relations is fulfilled; specific features of the powers of the Courts of Appeal are identified. Foreign experience of determination of the powers of the Courts of Appeal, which examine economic cases, is studied.

The elements of legal status of Commercial Courts of Appeal, such as powers, jurisdiction, functions and mission according their powers are probed. The powers of Commercial Courts of Appeal in proceeding are considered by grouping them by subject, functional, functionally subject and other powers.

The special attention is spared to the tendencies and problems of improving the powers of Commercial Courts of Appeal. Propositions to harmonize the powers of Commercial Courts of Appeal (both expansion and contraction in definite spheres) are made in the thesis.

Key words: commercial proceeding, economic procedure legislation, Commercial Court, appeal instance, Commercial Court of Appeal, appeal, powers, competence.